

Awstriýaly dramaturg Myrat ependi we onuň «Selim III» tragediýasy

Category: Kitapcy,Sözler,Teatr we kino sungaty

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Awstriýaly dramaturg Myrat ependi we onuň "Selim III" tragediýasy AVUSTURYALI TÜRK MURAD EFENDİ VE III. SELİM TRAGEDYASI

4 Mayıs 1872, Cuma: Viyana'daki imparatorluk Tiyatrosu, "Hofburgtheater"[1] uzun geleneği içinde ilk kez bir Osmanlı diplomatının yazmış olduğu Türk tarihine ilişkin bir tragedyayı oynayacaktır. Bu gösteri için haftalardır sürüp gelen yoğun ve yorucu bir çalışma yapılmıştı. Büyük bir dikkat ve titizlikle hazırlanan bu oyunun o gece açılışı vardı. Bu yapıt Türk tarihinin en ilgi çekici olaylarından birini işliyordu. Yenilikçi padişah III. Selim'in kişiliği, sanatçılığı ve yapmak istediği yenilikler, Alemdar Paşa Olayı bu manzum tragedyanın içinde inandırıcı bir biçimde ortaya konuyordu. Oyunun yazarı, Osmanlı İmparatorluğu'nun, önce konsolosluk, sonra da büyük elçilik görevlerinde bulunmuş olan başarılı diplomatı Murad Efendi'ydi.

Murad Efendi'nin Türk uyrukluğuna geçmeden önceki adı Franz Xavier von Werner idi ve 30 Mayıs 1836'da Viyana'da doğmuştu. Babası mülk sahibi bir Hırvat'tı. Gençliği üzerine bilgiler biraz bulanık olmasına karşın, altmışlı yıllarda Viyana'da yaşamakta olan torunu Dr. Gabriele Steinhart[2] ile yaptığımız özel konuşmadan edindiğim bilgilere göre, onun gençlik yılları üzerine iki söylenti var. Bunlardan biri, annesinin doğum sırasında ölmesiyle ona teyzesinin bakıp büyüttüğü ve zorla askeri okula gönderildiğidir. Onaltı, onyediy yaşlarındayken, 1853'te subay adayı olarak Galiçya'ya gönderilen genç Franz'a Rus casusu olarak kuşku duyulan iki kişiyi vurması görevi verilmiştir. Aslında şair bir genç olan Franz, onları da

yanına alarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmıştır. Türkiye'de önce bir gazetenin Fransa muhabiri olarak çalışmış, sonra da Mehmet Ali ve Ethem[3] paşaların hizmetine girmiştir. Başka bir söylentiye göre, Franz, Avusturya ordusundaki Hırvatları eğitmek için görevlendirilmiştir. Ona iki Hırvat gencini kurşuna dizmesi emredilince, onları da yanına alarak Osmanlılara sığınmıştır.

Ansiklopedik bir kaynağa göre, o, 1854 ile 1856 yılları arasında, Avusturya imparatorluk, hassa alayında teğmen olarak görev yapmıştır.[4] Onun 1853 yılında, Türk uyrukluğuna girdiğini ve Osmanlı ordusunda Kırım Savaşı'na katıldığını, üstleri tarafından beğenilerek kendisine binbaşı rütbesi verildiğini başka bir kaynaktan öğreniriz.[5] Franz von Werner'e Türkiye'de Murad adı verilmiştir. 1856 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu dış ülkelerde başarıyla temsil etmiştir. Çok kısa bir sürede, önce konsolosluk, sonra da elçilik makamına yükselmiştir. 1859'da çeşitli görevlerle Bükreş'e, 1860'da Palermo'ya gönderilmiş, 1864 yılında Temeşvar'a konsolos olarak atanmıştır. 1873'te Venedik'e başkonsolos olarak görevlendirilmiş, daha sonra aynı görevle Dresden'e giden Murad Efendi, 1876 yılında Paris büyük elçiliği müsteşarı, 1877'de Ethem Paşa'nın gözde diplomatlarından biri olarak önce İsveç, sonra da La Haye Büyük Elçisi olarak görev yapmıştır. Paris Büyük Elçisi olarak göreve başlamak üzereyken, bir damar tıkanması sonucu, 14 Eylül 1881'de, 45 yaşında ölmüştür.

Temeşvar'dayken beğenerek seyrettiği, oradaki Alman Tiyatrosu aktrisi Şilezyalı Henriette Ebell ile evlenmiş ve ondan Geza Arifi ile Gaston Şevket adında iki oğlu ve Elinor adlı bir kızı olmuştur.[6] Henriette, kocası öldükten sonra, imzasını Henriette Murad Efendi diye atmıştır. Oğlu Geza Şevket Murad ise Türk uyrukluğunu bırakmamıştır.[7] Murad adını aldığına göre, bu bilginin doğru olması gerekiyor. Türkçe konuşmayı çok çabuk öğrenen, anadili Almanca dışında Fransızca, İtalyanca, Hırvatça ve Macarcayı çok iyi konuşan Murad Efendi'nin dile olan yatkınlığı herkesi şaşırtmış, daha da önemlisi Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomatik ilişkilerinde önemli rol

oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında sağlam bir köprü kuran Murad Efendi'nin bir başka büyük başarısı da İsveç Krallığı ile temsil ettiği Osmanlı Devleti'nin birbirine yakınlaştırmasıdır. Kendi de bir ozan olan İsveç Kralı, Murad Efendi'nin ozanlığını beğendiği için, yabancı diplomatlar arasında en çok onunla işbirliği yapmış, çoğu kez de onun etkisi altında kalmıştır.[8] Onun çevresini etki altına alan bir kişilik ve kendine özgü bir ozan olduğunu, döneminde yazın tarihçisi olarak tanınan Ernst Alker'den öğreniriz. Alker, Freiburg'da yayımladığı incelemesinde Murad Efendi'nin dönemin "en ilginç ozanı" olduğunu belirtmiştir.

Onun diplomatlığına bir örneği Gustav Kühne adında bir Alman yazar verir: "Tiyatrodaki başarısı kadar, diplomasi dünyasında da başarılı olan Murad Efendi iki ülke arasında sağlam bir köprü kurmuştur. (...) ilk kez, fesi ve Türk üniformasıyla sarayda gördüğümüz Murad Efendi, akıcı bir Fransızcayla saraylı bayanla konuşuyordu. Bu bayan ona Fransızca'yı mükemmel konuştuğunu söyledikten sonra Dresden'e gelmişken Almanca öğrenmesi gerektiğini belirtti. Oysa o bayan, Murad Efendi'nin Almanca şiirleriyle ünlü bir ozan olduğundan haberi yoktu".[9] Murad Efendi'nin ozan, oyun yazarı ve diplomat olarak incelenmesi, onun kişiliği üzerinde daha birçok aydınlatıcı noktayı ortaya çıkartmaktadır. Kısa yaşamı içinde, bir Osmanlı diplomatı olarak yaptığı hizmetler yanısıra çok sayıda ürün vermiş olan yazarı burada daha çok III. Selim tragedyası ile anmak istiyorum. Yazarlık yaşamına Türk uyrukluğuna geçtikten sonra başlayan ozan, yapıtlarını Almanca yazmıştır. Yirmi yılın üstünde Türklerle yaşayan, onların anlayışlarını, özelliklerini ve törelerini benimseyen Murad Efendi'nin onsekiz yapıtı vardır.[10] Bunların dördü şiir kitabı, biri günlük, biri öykü, onikisi de tiyatro oyunudur. Yazarın, 1877'de, Leipzig'de iki cilt olarak yayımlanan Türkische Skizzen (Türkiye Skeçleri) adlı yapıtı batıdan Karadeniz kıyılarına kadar Türk yaşamını nesnel bir biçimde ele alır. Murad Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemdeki durumunu, Türklerin yaşayışını, törelerini, sanat olaylarını canlı ve

sürükleyici bir üslûpla, o yaşamın bir parçasıymış gibi anlatmıştır.[11] Ramazanı, Osmanlı Tiyatrosu'nu, Gedikpaşa Tiyatrosu'nda gördüğü Schiller'in Haydutlar adlı yapıtını, İstanbul semtlerini, bu semtleri özelliklerini, Anadolu kentlerini, buradaki düğün göreneklerini, Türk kadınlarını, çocuklarını, memurlarını, devlet adamlarını ve benzer konuları akıcı bir üslûpla ustaca anlatırken, onun bu konularındaki sevecenliği ve hoşgörüsü de dikkat çeker. Türkiye Skeçleri, kültür tarihimiz açısından önemli bir belgedir.

1878 yılında, üçüncü baskısı yapılan Nasreddin Hoca[12] ise, bu büyük mizah kahramanımızı Avrupa'ya ilk kez doğrudürüst tanıtan bir yapıttır. Yazar, Nasreddin Hoca üzerine bazı bilgiler verdikten sonra, onun fıkralarını büyük bir incelikle dizgesel bir çalışmayla aktarmıştır. Bu kitap kısa bir sürede iki kez tükenmiştir. Yazarın incelemeciler tarafından en çok övülen şiir kitabı 1878'de yayımlanan Ost und West Gedichte (Doğu ve Batı Şiirleri) adını verdiği yapıttır. Murad Efendi, bu kitapla o dönemin en iyi ozanları arasında sayılmıştır. Onun, şiir alanında, ülkemizde yaygınlaşmamış oluşunun nedeni, tüm yapıtlarını Almanca yazmış olmasından kaynaklanır.

Yazarın Selim, Der Dritte (III. Selim) adlı tragedyası ilk kez 1871'de Temeşvar' daki Alman Tiyatrosu tarafından oynanmıştır. Ancak bu oyunun Avrupa'da tanınması bir yıl sonraya rastlar. 1872 Mayıs ayında, Viyana'daki imparatorluk tiyatrosu olan "Hofburg-theater" daki (bugünkü Burgtheater)[13] gösteri, tarihsel bir anlam da taşır; çünkü bu tiyatronun uzun geleneği içinde ilk kez bir Türk diplomatının yazdığı ve Türk tarihini önyargısız olarak işleyen bir sahne yapıtı oynanmıştır. Osmanlı tarihinin en ilginç tarih dilimlerinden birini işleyen bu oyunda, III. Selim'in yapmak istediği yenilikler ve Alemdar Paşa olayı başarılı bir şiirsellik içinde ele alınmıştır. Baştan sona manzum olan bu yapıtta izlenen inandırıcı ve yapaylıktan uzak sahneler, Türk tarihinin bir dönemini renkli ve canlı bir biçimde verir.

Yazarın kitap olarak basılan metninin başında[14] ekbilgiler vermeyi uygun gördüğü anlaşılıyor. Önce, Türk adlarının nasıl söyleneceğini gösteren yazar, daha sonra oyun kişilerinin

giysilerini ayrıntılarıyla anlatıyor; kişilerin giysilerinin renklerini, takılarını, pabuçlarını, sakal ve bıyık biçimlerini de titizlikle açıklıyor. Bununla da yetinmeyen yazar, ayrıca şöyle de bir not koymuş: “Bu oyunun sahnelenmesi sırasında bu konuda iyi anlaşılmayan, kişiyi kuşkuda bırakan bir nokta olursa, bu oyunun yazarı tiyatroya giysi ve dekor taslaklarını göndermeye de hazırdır”. [15]

Bu tragedya, oyun seçiminde çok titiz davranan eski “Hofburgtheater”da, yani o dönemin en önemli tiyatrolarının birinde, seçkin bir oyuncu kadrosu ile sahneye çıkarılmıştır. Burg Tiyatrosu tarihinde ilk (ve bugüne kadar da son) Türk yapıtı olan III. Selim’in dekorları, tiyatro tasarım tarihi içinde yeri olan Hermann Burghardt, giysileri de yine büyük bir tasarımcı olan Franz Gaul tarafından gerçekleştirilmiştir. Kalabalık bir oyuncu ve figuran topluluğu gerektiren bu oyunun baş rolünü (III. Selim’i) ünlü Fritz Krastel (1839-1908), Valde Sultan’ı Frau Strassmann, Sadrazam Hüseyin Paşa’yı Hallenstein, Alemdar Mustafa Paşa’yı Pettera, Muhtar Ağa’yı yine o dönemin ünlülerinden Joseph Levinsky (1835-1907), Züleyha’yı Friederike Bogner oynamışlardır. [16] Bu tragedyayı sahneleyen Adolf Ritter von Sonnenthal (1832-1909), yazarın düşüncesine bağlı kalması ve Osmanlı-Türk yaşayışını doğru bir yolda gerçekleştirmesi açısından çok başarılı bulunmuştur.

Bu temsil hakkında çıkan eleştirilere şöyle bir bakmadan önce, oyunun konusu üzerinde biraz duralım. Beş bölümlük, klasik anlamda bir tragedya yapısı ile kurulmuş olan bu oyunun birinci perdesinin ilk yarısı bir çarşı içinde, ikinci yarısı ise sarayda geçer. Yazar, birinci perdede, hem halkın genel görünümünü, hem de saraydan bir kesit vererek oyunun serimi için gerekli olan atmosferi tamamlamıştır. İkinci perde ile üçüncü perdenin ilk yarısı sarayın harem dairesini ele alır; yazar, oyunun bu gelişim kesiminde çevrilen dolapları, ikiyüzlülükleri, hileleri, haremın sarayı nasıl yönettiğini gösterir. Üçüncü perdenin ikinci yarısı ile dördüncü ve beşinci perdeler de taht salonunda geçer. Murad Efendi böylece, halkın ve sarayın genel atmosferini verdikten sonra, III. Selim’in öldürülüşündeki siyasal ve özel nedenleri

açımlıyabilmek için önce işin örtülü olan arka planını, yani haremdeki olayları sergilemiştir. Ancak bunları gösterdikten sonra, işin dış yüzüne, yani taht salonuna girmiştir. Bu açıdan, yazarın dokuyu çok akıllıca işlediği izlenir.

Çarşı içinde geçen birinci perdenin ilk yarısı, genel durumu, halkın yeniliklere karşı olan tutumunu, çıkarıcıları ve aracılıları göstermesi yönünden çok canlıdır. Yeniçerilerin, hocaların ve çarşı esnafının tutumları ilk sahnede açığa çıkarılmıştır. Nizam-ı Cedit'e yabancı askerlere bakarmış gibi bakılması, yeniçerilerin yozlaşmış durumları ilk yarıda gösterilir. Birinci perdenin ikinci yarısını kapsayan saraydaki görünüm ise çevrilen dolapları, General Sebastiani'nin etkisini, III. Selim'in yalnızlığını vurgular. Tarihsel gerçeklere de dayanarak Alemdar Mustafa Paşa'yı ilginç bir karakter durumuna getiren Murad Efendi, III. Selim'in acı sonuna doğru adım adım yaklaşırken, Züleyha ile Nizam-ı Cedit'in genç komutanı İskender Bey arasındaki gizli sevgi bağını da yardımcı tema olarak işlemiştir.

III. Selim'in "Hofburgtheater"daki başarısını, o tarihlerde yazılan çok sayıdaki eleştiriler ile incelemelerden anlıyoruz. III. Selim için şaşılacak sayıda yazı yazılmış olması, bu tragedyanın o dönemde bir sansasyon yarattığının delilidir. Fikir vermesi için bu yazıların arasından birkaçını seçip bazı bölümler aktarıyorum. 25 Mayıs 1872 tarihli Die Presse gazetesinde Joseph Bayer şunları yazmış:

"Aslı Viyanalı olan ve burada Türk Konsolosu olarak görev yapan Murad'ın III. Selim'i olağanüstü bir başarıyla oynanmaya başladı. Oyunu doğru bir biçimde sahneleyen Herr Sonnenthal, alkışın büyüklüğü karşısında her perdenin sonunda iki ya da üç kez selama çıkmak zorunda bırakıldı. Ancak bu alkış yalnızca yönetmen için değildi, yönetmen bu alkışları yazarı adına selamladı. Nitekim, oyun bittiğinde yazar da sahneye çıktı ve seyirciler tarafından uzun uzun ayakta alkışlandı".

Eleştirmen Bayer, yukardaki sözlerini biraz daha genişlettikten sonra, ertesi gün bu oyun üzerinde daha etraflıca duracağını belirtiyor. Gerçekten de sözünü tutuyor ve aynı gazetenin ertesi günkü sayısında uzun bir yazı

yazıyor. Önce, Avrupa tiyatrosunda Türklerin hep ya gülünç kişiler ya da heykel gibi soğuk gösterildiğini belirterek, böylece Türk insanının daha çok “kostüm ve maske figür” olarak kabul edilmiş olmasından yakınıyor. O güne dek, Türkleri böyle gerçek karakterleriyle canlandıran bir yazarın çıkmadığını örneklerle anlatıyor; sonra da yazısını şöyle sürdürüyor:

“Ama dün sahnede gördüğümüz, Murad Efendi’nin konusunu Osmanlı İmparatorluğu tarihinden aldığı III. Selim tragedyasındaki Türklere gelince iş değişiyor. Bu kişiler birer kalıp ya da maske değiller; (...) bunlar gerçek, tarihsel, hatta modern Türkler. Bu kişilere yakından dikkatlice baktığımızda yapay hiçbir şey bulamıyoruz; bu kişiler kanlı canlı, bizi etkileyecek nitelikte. (...) Uzun yıllar Türklerin hizmetinde olan Herr Murad, oyununda baş karakteri daha kesin çizgileriyle ve ayrıntılarıyla gösterebilirdi; tersine, o, Türklerin özelliklerini daha çok genel görünüşler içinde ele almayı doğru bulmuş. (...) Sultanın portresini çizerken düşünceli, geniş bir alın, sanki düşüncelerini uzun kirpiklerinin ardına gizlemek istermiş gibi çukurda gözler, Osmanlıların tipik kartal gagası burnu, küçük bir ağız; öyle ki, sakalların dalgaları arasında kişi zorlukla görür bu ağız. At üstünden çok, divanda oturmaya yarayan yorgun bir gövde; kısacası, melankolinin bir gölgesi, sanki talihsizliğin bilincine varmış bir insan. Fransız ozanı Lamartine’nin çizdiği III. Selim portresi budur. Bizim ozanımız (Murad Efendi) bu ilginç özellikleri daha ileri götürerek acı olaya ışık tutmak istemiş”.[17]

Bayer, bu yazı içinde, III. Selim’in tutumunu, Avusturya imparatoru Franz Joseph’in liberal eğilimine benzetiyor, ama Selim’i Joseph’e oranla daha talihsiz buluyor. Aynı paralellik bir başka yazar tarafından da belirtiliyor. Buna az sonra geleceğiz. Bayer yazısını şöyle sürdürüyor:

“Üçüncü Perde’de Sultan Selim divanı toplar ve bir tiradla yapmak istediklerini açıklar; bunlar, 1- Bütün yönetim kadrolarında reform yapmak, 2- Müslümanlarla müslüman olmayanlar arasında yasal eşitlik sağlamak, 3- İnanç özgürlüğü, 4- Sarayda radikal değişikliklere gidip haremi

devlet işlerinden uzaklaştırmaktır. (...) İstanbul'da yaşayan bir Viyanalı olarak, yazar bize hiç bilmediğimiz önemli bir kesiti anadilimizde göstermekle büyük bir iş başarmıştır".

Neue Freie Presse'nin 25 Mayıs 1872 günlü sayısında, III. Selim'in büyük başarısından sözeden ve imzasını 'Em. K.' diye atan bir eleştirmen, Murad Efendi'nin iyi bir ozan olduğunu belirttikten sonra "Hofburgtheater" yönetiminin böyle bir ozanı bulup ortaya çıkardığı için övüyor. Ancak bir ozanın iyi de olsa, böyle ilk oyunuyla doruğa tırmanmasını tehlikeli buluyor:

"Türk Franz Joseph'i olan III. Selim üzerine yazılmış olan bu tragedyaya belirtmeliyim ki, çok büyük bir başarıydı. Hatta bir sürprizdi. (...) Murad'ın çalışmasında etkileyici bir dram var. Oyun sahne sahne gelişiyor; ama gereğinden çok tiyatro efekti ile oyun yer yer aksıyor, hatta duruyor".

Baş rolde Fritz Krastel'in çok canlı bir portre çizdiğini yazan eleştirmen, dekor ve giysilerin gözkaştırıcı güzellikte olduğunu, tiyatronun bunlara çok para harcamış olabileceğini belirtiyor ve bu konuda daha uzun bir yazı yazacağını vadediyor. Gerçekten de aynı gazetenin üç gün sonraki sayısında bu konuya yine dönüyor:

"Yeni bir tragedyanın, III. Selim'in yazarı, öğrendiğimize göre, Viyana doğumlu olup Avusturya ordusunda bulunmuş, sonradan Türkiye'ye giderek orada müslüman olmuş. Oyunundaki retorik ve süslü dil, bize hemen kendi şiir üslûbümüzü anımsattığı gibi, Osmanlı şiirinin de o güzel, büyümlü havasını estiriyor".[18]

24 Mayıs 1872 günlü Wiener Zeitung, tiyatro haberleri sayfasında, o gece yepyeni ve genç bir yazarın çok ilginç bir yapıtının "Hofburgtheater"da oynanacağını haber veriyor. III. Selim tragedyasının seyirci önüne çıkarılmasında çalışan ünlü sanatçıların adını veriyor. Bu yazı daha çok haber niteliğinde basılmış. Aynı gazetenin dört gün sonraki sayısında ise A. W. Ambros, son derece beğendiği bu tragedyanın şiir gücünü överek yazısına başlıyor:

“Oyunun serimi başarılı, çeşitli kişilerin tanıtıldığı bir sokak sahnesinde İstanbul’un atmosferini yaşıyoruz”.

Yazarın beğenmediği noktalar da var:

“Bu serim sahnesinden sonra herşey çok bireysel oluveriyor. Hemen her karakterin ipi oyun yazarının elinde. Her karakter aynı ağızdan, yani yazarın ağzından konuşuyor. Oyun kişileri klasik Fransız tragedyalarındaki gibi hareket ediyorlar ve hepsi de süslü ve uzun tiradlarla konuşuyorlar. (...)

Belli ki, tiyatro yönetimi, bu zor oyun için hiçbir özveriden kaçınmamış. Oyun ve sahne düzeni için ne gerekiyorsa yapılmış. Dekora çok para harcanmış, tıpkı yeni bir bale sahneleniyormuş gibi: çeşitli yeni dekor parçaları, kapalı çarşının önündeki sokak, arkada Ayasofya’nın silüeti, göz kamaştırıcı bir saray; sanki gerçek saray alınıp da sahneye konulmuş. Birinci sahnede aksiyonu çok canlı bir duruma getiren çok güzel, görülmedik giysiler, gerçek süs eşyalarından ayırtedilemeyecek takılar var. Bütün bunlar fevkalade. Hatta Züleyha’nın sürdüğü koku bütün tiyatro salonunu bir anda kapladı. Ama bu da naturalizmi biraz aşırıya götürmek olmuyor mu? Ya bu sahne bir ahırda geçseydi, o zaman ahırın parfümünü de mi koklamaya zorlanacaktık?”[19]

25 Mayıs 1872 günlü Neue Wiener Tagblatt’taki imzasız yazıda, III. Selim ile Viyana “seyircisini yürekten vuran” Murad Efendi yine göklere çıkartılıyor. Bu yazıda, oyundaki Osmanlı padişahının tıpkı Viyanalı bir liberal gibi konuştuğu belirtiliyor. Bu yazıda da, Sultan III. Selim, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph’e benzetiliyor. Bunun içinde, oyunun temasının Viyanalılara yabancı gelmediğinden sözediliyor, sonra şunlar söyleniyor:

“Her perdeden sonra, yönetmen Sonnenthal, yazarı temsilen sahneye çıktı, halkı selamladı. Perde son kez kapandığında Murad Werner Efendi sonu gelmeyen alkışlara teşekkürünü belirtmek için dört beş kez sahneye çıkıp seyircileri selamlamak zorunda kaldı”.

Oyun üzerine yazılanların birkaçından yapmış olduğum alıntılar bile III. Selim’in dönemi içinde ne kadar başarılı olduğunu gösterir. Birçok tiradla gelişen ve neo-klasik Fransız

tragedyası biçiminde kaleme alınmış olan bu yapıt, yine konunun işlenişi, karakterlerin ele alınışı ve olaylara doğru bakışı içerdiğinden bugün de sahnelebilecek bir oyundur.

Viyana'da doğmuş, onyediyedi yaşında Türkiye'ye gelmiş ve Türk uyrukluğuna geçip bu ülkeye büyük hizmetleri dokunmuş olan Murad Efendi, yazarlık yaşamına Türkiye'ye geldikten sonra başlamış ve olgunluk döneminde birbirinden ilginç onsekiz yapıt üretmiştir. O, yapıtlarını Almanca da yazmış olsa, Doğu'nun romantizmi içinde bir Türk gibi duymuş ve düşünmüştür. Ancak bundan da önemlisi, onun, Türkiye ile Avusturya, Türkiye ile İsveç devletleri arasında sıcak ve insancıl bir köprüyü kurmuş olmasıdır.

Prof. Dr. Özdemir NUTKU,
Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi / Türkiye.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 15 Sayfa: 497-501.

■ Dipnotlar:

[1] Bu tiyatro 1888 yılının sonunda yıktırılmış ve yerini o tarihte yapımı biten daha büyük bir saray tiyatrosu bugünkü Hofburgtheater'a bırakmıştır. Bugünkü adı Burgtheater'dır.

[2] Diş Doktoru Gabriela Steinhart-Murad, Murad Efendi'nin oğlu Gaston Şevket Murad'ın kızıdır. Şevket Murad 1936 yılında, Viyana'da ölünce, ona annesi Frau Gabriele Murad bakmıştır. Dr. Steinhart-Murad, bugün de babadan kalma evde oturmaktadır. Murad Efendi'nin öteki torunu, Gabriele'nin erkek kardeşi Profesör Anatol Murad da bu konuşmada hazır bulundu. İyi bir raslantı olarak Prof. Murad, konuşma için randevu aldığım günlerde, çalıştığı Puerto Rico Üniversitesi'nden izin alarak Viyana'ya, kardeşinin yanına gelmişti. Onlarla yaptığım konuşma 1966 yılının Mart ortasında oldu. Viyana'ya gidişlerimden birinde, 1980'de, Dr. Steinhart'ı bulamadım, ama kapısının üstündeki pırıl pırıl parlayan pirinç levhadaki Steinhart soyadının yanına, Murad'ı da eklemiş olduğunu memnuniyetle gördüm.

[3] Belgeliğimde bulunan, Murad Efendi'nin, Türkische Skizzen

(Türkiye'den Görüntüler) adlı iki ciltlik, ilk Leipzig 1877 baskısında, yazarın Ethem Paşa'ya bir ithaf yazısı vardır: "Ethem Paşa'ya sonsuz saygılarımla bir hatıra. Murad, Dresden 4 Kasım 1876". Onun altında eski Türkçe şu dizeler yer almaktadır: "Yâdigâr, Dresden Devlet-i Aliyye başşehbenderi İzzetlü Murad Efendi'nin te'lîfidir. Almanya'da Devlet Sefir-i kebîri Edhem. Şevval '93, Teşrin-i evvel 92... Berlin". Altta Ethem Paşa'nın bir notu var: "Müellifin hakkımda mübalağa ederek yazmış olduğu şey ikinci cildin 137. sahifesindedir".

[4] Constant von Wurzbach, Biographische Lexikon, K. K. Hof- und-Staatsdruckerei, Wien 1886. Murad Efendi üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Heinrich Ziegler, Murad Efendi (doktora tezi), Münster 1917.

[5] Wilhelm Kosch, "Ein österreichischer Dichter und Türkischer Diplomat in Holland", Der Wächter, Yıl 22, Cilt I, 1940, 51-2.

[6] Geza Arifi Murad, 1931'de Kremsmünster'de, Gaston Şevket Murad 1936'da Viyana'da ve Elinor Murad, 1921'de yine Viyana'da ölmüşlerdir.

[7] Bkz. Franz Brümmer, Deutsches Dichter-Lexikon, Eichstadt und Stuttgart 1877.

[8] Gustav Kühne, Illustriertes Musik-und Theater-Journal, 19 Temmuz 1876.

[9] Aynı.

[10] Şiir kitapları: Doğu'dan Sesler (1859), Betimlemeler (1878), Doğu ve Batı Şiirleri (1878), Baladlar ve Betimlemeler (1878); oyunlar: III. Selim (1871), Marino Faliero (1871), Ines de Castro (1872), Kreuzhof Yolunda (1872), Kendine Eş Arayan Öğretmenin Yolculuğu (1874), Akıntıda (1874), Bogodil (1874), Johanna Grey (1875), Mirabeau (1875), Vazo (1875), Bir Roman (tarih yok), Sarayda (tarih yok); günlük: Türkische Skizzen, 2 cilt (1877); öykü: Nasreddin Hoca (1878).

[11] I. Ciltteki başlıklar: Çanakkale Boğazı, Haliç, İstanbul'da Gezinti (Kuşbakışı İstanbul, İstanbuldaki Halk Tipleri, Eski Bölge, Türk Kent Ulaşımı, Beyoğlu ve Beyoğlular, İstanbul'da Ramazan, Osmanlı Tiyatrosu, Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Schiller'in "Haydutlar"ı, Sultan'ın Hazinesi,

Türk Evi, Kapalıçarşı), Bosna Hersek'ten Anılar (Mostar Limanı, Stolaç, Trebinje), Kıbrıs'ta Temmuz Ayı, Küçük Asya (Güzel Bir Kent-Bursa, Bir Bey ve Evi, Birinci Bölüm Ek, Bir Bey Düğünü, Doğu Karadeniz ve Limanları), Trabzon. II. ciltteki başlıklar: Harem ve Türkiye'deki Kadın Sorunu, Osmanlı Kadınları, Türk Çocukları, Doğuda Efendi ile Uşak, Osmanlı'da Memurluk, Osmanlı Saray Erkânı, Ulema, Dervişler, Osmanlı Hanedanı, Osmanlı Devlet Adamları I, Osmanlı Devlet Adamları II, Osmanlı Devlet Adamları III, Osmanlı Şiiri.

[12] Nasreddin Hoca, Ein Osmanische Eulerspiel, Oldenburg 1878 (3. basım).

[13] 0 sırada, bu tiyatronun başında, 1871-1881 yılları arasında genel sanat yönetmenliği yapmış olan ve Alman tiyatro tarihinde önemli bir yer tutan Dr. Franz von Dingelstedt (1814-1881) bulunmaktaydı.

[14] Selim Der Dritte, Trauerspiel in fünf Aufzügen vo Murad Efendi, Leipzig, Verlag von Philipp Reclam, Juni., 1871.

[15] A.g.y., s. 90.

[16] Öteki rollerde şu sanatçılar vardı: Silistre Valisi = Galster, İbrahim Bey = Bernhard Baumeister (1828-1917), Baş Teşrifatçı = Paulman, Pertev Paşa = Ludwig Friedrich, Fatma Hanım = Frau Negro, General Sebastian = Friedrich Mitterwurzer, İskender Bey = Kirschner, Derviş Süleyman = August Förster, Hasan Ağa = Staetter, Birinci Yeniçeri = Hermann Schöne (1836-1902), İkinci Yeniçeri = Ferrari, Arap Emiuri = Leuchert, Bir Molla = Verstl, Dilenci Derviş = Karl Wilhelm Meixner (1815- 1902), Birinci Kadın = Fräulein Link, İkinci Kadın = Fräulein Körner, Bir Hamal = Rüden, Çığırtkan = Jehly.

[17] Die Presse, 26 Mayıs 1872, Sanat Eki, ss. 1-2.

[18] 'Em. K.', Neue Freie Presse, 28 Mayıs 1872, Sanat Eki, ss. 1-2.

[19] A. W. Ambros, Wiener Zeitung, 28 Mayıs 1872. Teatr we kino sungaty